

TVÆR BYGGINGARLÓÐIR OG VEGSTÆÐI Á BAKKA Á TJÖRNESI. FORNLEIFAKÖNNUN 2012

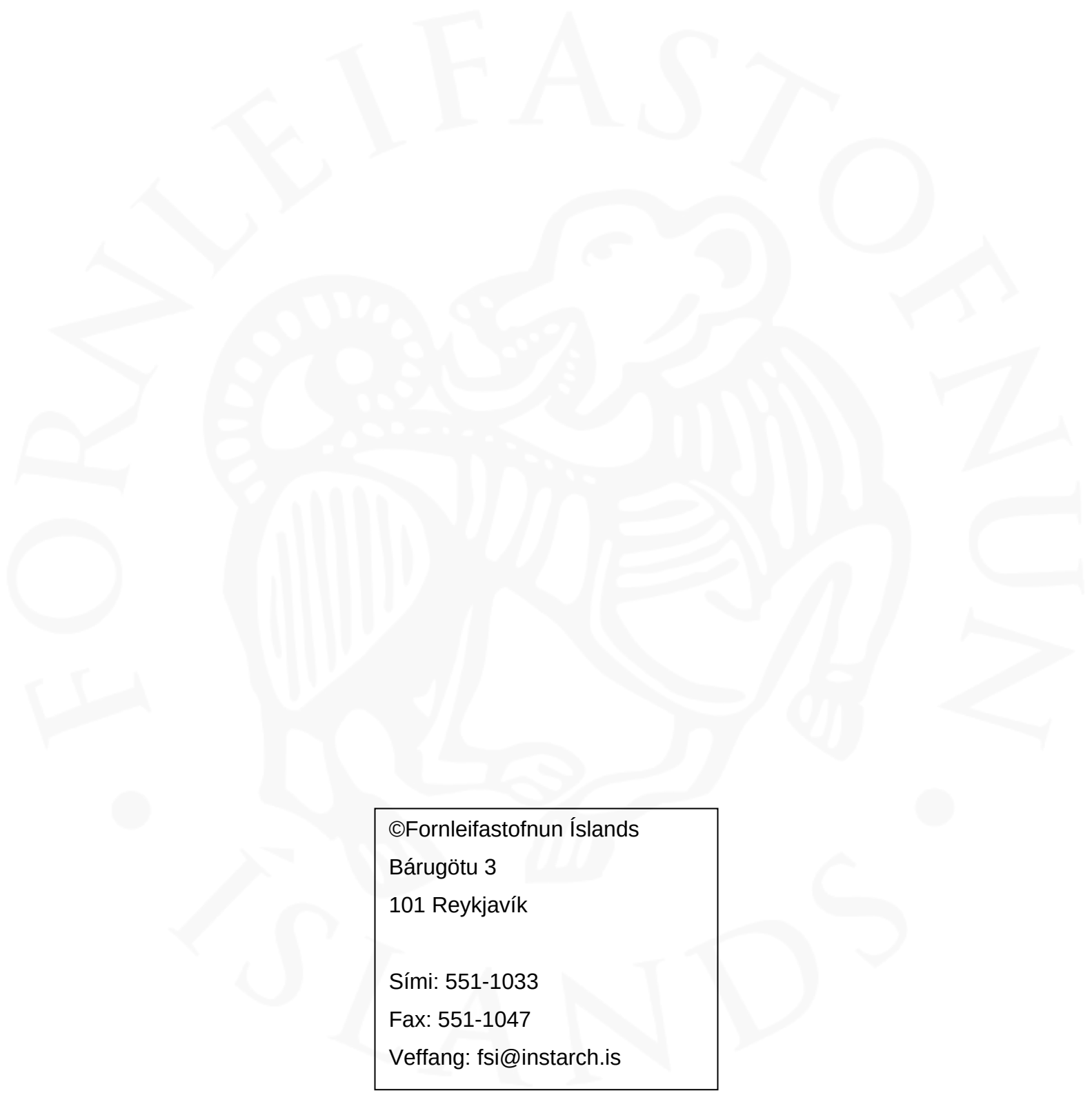

Oddgeir Isaksen

FS489-12041

Reykjavík 2012

©Fornleifastofnun Íslands

Bárugötu 3

101 Reykjavík

Sími: 551-1033

Fax: 551-1047

Veffang: fsi@instarch.is

EFNI

INNGANGUR	5
Fornleifakönnun í landi Bakka á Tjörnesi 2012	5
Fyrri rannsóknir	5
Aðferðir	7
Áhrif framkvæmda á fornleifar	7
Niðurstöður	10
Svæði A	10
Svæði A. Fornleifaskrá	10
Svæði B og D	15
Svæði B og D. Fornleifaskrá	15
Úttektarsvæði C	21
Svæði C. Fornleifaskrá	22
Niðurlag	30
Heimildir	32
Staðsetningarhnit fornleifa í ISN93	35

INNGANGUR

Fornleifakönnun í landi Bakka á Tjörnesi 2012

Í mars 2012 fór skipulags- og byggingarfulltrúi sveitarfélagsins Norðurlands þess á leit við Fornleifastofnun Íslands ses, að hún gerði fornleifakönnun á tveimur nýlega skipulögðum byggingarlóðum í landi Bakka á Tjörnesi, sem til skamms tíma hafði verið ætlað undir álver. Auk þess var farið fram á að könnuð yrðu tvö vegstæði sem leggja á um svæðið. Könnun á vettvangi fór fram dagana 24.- 27. apríl og sá Oddgeir Isaksen um verkið en niðurstöður eru birtar í eftirfarandi skýrslu.

Fyrri rannsóknir

Haustið 2001 var Húsavíkurland fornleifaskráð (Fornleifastofnun Íslands 2002: FS166-01171), fyrst svæðisskráð og þá farið á vettvang og aðalskráð. Sumarið 2003 var svo gerð sérstök fornleifaskráning vegna fyrirhugaðs álvers í landi Bakka, Tröllakots og Héðinshöfða (Fornleifastofnun Íslands 2003: FS219-03121).

Vegna ýmissa breytinga á framkvæmdaáformum við Bakka, sem gerðar voru í ljósi niðurstaðna fornleifaskráningarinnar 2003, óskaði Húsavíkurbær (21. september 2006) eftir mati Fornleifaverndar ríkisins (FVR) á því hvaða rannsóknir þyrfti að gera á fyrirhuguðum framkvæmdasvæðum. Í svari Sigurðar Bergsteinssonar minjavarðar hjá FVR, dags. 12.október 2006 kom fram að gera þyrfti sérstakt umhverfismat vegna fornleifa á þessum svæðum. Þann 12. apríl 2007 óskaði Húsavíkurbær eftir aðstoð Fornleifastofnunar Íslands (FSÍ) við undirbúning að mati á áhrifum framkvæmda vegna álvers á Bakka á Tjörnesi. Ákveðið var að starfsmenn Fornleifastofnunar tækju saman stutta samantekt um fyrri athuganir og stöðu fornleifaathugana og gerðu jafnframt tillögur um frekari athuganir í ljósi fyrirbyggjandi gagna um umfang framkvæmda á álverslóð og á vegarstæði milli Húsavíkurhafnar og Bakka. Þann 5. maí 2007 lagði Fornleifastofnun fram „Samantekt um stöðu fornleifarannsókna vegna fyrirhugaðs álvers hjá Bakka á Tjörnesi“, þar sem m.a. voru lagðar fram tillögur um tilhögun frekari athugana. Þann 15. júní tilkynnti framkvæmda- og umhverfissvið Húsavíkurbæjar um samþykki bæjaryfirvalda til að hefja þegar árið 2007 brýnustu athuganir – með hliðsjón

af áðurnefndri greinargerð. Samkvæmt tillögunum var gert ráð fyrir að vinna við umhverfismat og væntanlegar mótvægisaðgerðir færu fram árin 2007 og 2008. Árið 2007 var gert ráð fyrir að gert nýtt umhverfismat vegna álverslóðar annars vegar og vegarstæðis hins vegar. Nýtt umhverfismat skyldi fela í sér endurskoðun á eldri skráningargögnum, samræmingu á þeim við endanleg lóðarmörk/vegarstæði sem og öðrum nýjum upplýsingum um framkvæmdina, gerð yrðu ný minjakort, og teknar saman nýjar skýrslur fyrir umhverfismat lóðar og vegarstæðis. Eins var gert ráð fyrir að gerður yrði takmarkaður uppgröftur á minjum innan lóðamarka og grafnir könnunarskurðir til að athuga hvort minjar leyndust undir sverði innan lóðar. Fyrir árið 2008 var gert ráð fyrir að gerð yrði samskonar forkönnun á vegarstæði, og loks fornleifarannsóknir á fornleifum sem víkja þyrftu vegna framkvæmda innan lóðar og í vegarstæði.

Sumarið 2007 hófst svo undirbúningsvinna við nýja fornleifaskrá, á áhrifasvæði hins fyrirhugaða álvers á Bakka, í samræmi við ofangreindar tillögur, þar sem rætt var við heimildamenn og fornleifaskráningin frá 2003 var endurskoðuð. Forsendur voru nokkuð breyttar því framkvæmdaaðilar höfðu endurhannað, með tilliti til fornleifa, bæði álverslóðina sem og vegarstæðin. Fyrirhugaður vegur frá álveri og norður úr, sem gert var ráð fyrir 2003, var dottinn út af teikniborðinu og vegarstæði frá Húsavík og norður að Bakka hafði verið breytt. Vettvangsvinna fór fram í byrjun september 2007 þar sem vegarstæði á milli Húsavíkur og Bakkahöfða og álverslóðin voru könnuð með tilliti til fornleifa. Niðurstöður rannsókna voru gefnar út í tveimur skýrslum. Efni þessara tveggja skýrslna skarast að miklu leyti en í annarri er kastljósinu beint að álverslóðinni (Fornleifastofnun 2007: FS359-07191) og í hinn að vegarstæðinu (Fornleifastofnun Íslands 2007: FS360-07192).

Í október 2008 hafði framkvæmdaaðili enn á ný samband við Fornleifastofnun vegna breytinga á fyrirhugaðri álverslóð. Breytingin fólst í stækkun lóðarinnar um 500 m til suðurs fyrir Bakkaá. Heildarstækkunin var því um 500 x 200 m stórt svæði suður af áður áætlaðri álverslóð. Hluti þessa svæðis hafði verið deiliskráður árið 2007, annars vegar vegna álverslóðar og hins vegar vegna vegarstæðis milli Húsavíkur og Bakka. Stærstur hluti svæðisins, sem stækkunin náði til, var þó óskráður og var óskað eftir því að gerð yrði sambærileg fornleifakönnun fyrir þetta svæði og gerð hafði verið fyrir álverslóðina árið 2007. Fornleifaskráning á fyrirhugaðri stækkun lóðar fór fram um miðjan október

2008 og í kjölfar hennar hafði Fornleifastofnun með höndum eftirlit með vélgreftri fjögurra könnunarskurða sem grafnir voru í tengslum við rannsóknir vegna skjálftavirkni á svæðinu. Niðurstöður fornleifaskráningar og könnunarskurða birtust í kjölfarið sem komu út í nóvember 2008 (Fornleifastofnun 2008, FS397-07193 og FS398-07194)

Aðferðir

Þær lóðir sem núverandi úttekt nær til (hér nefndar svæði A og svæði B) og vegstæðin (hér nefnd svæði C og svæði D) ná að stærstum hluta yfir svæði sem ekki höfði verið könnuð áður en þó að hluta yfir svæði sem þegar hafði verið kannað ítarlega vegna álversins. Áður enn farið var á vettvang þurfti því að taka saman niðurstöður fyrri rannsókna og færa inn á skipulagskort svo hægt væri að samræma þær hinu nýja skipulagi og skilgreina nákvæmlega þau svæði sem vettvangskönnunin ætti að ná til.

Svæði D er áhrifasvæði vegstæðis sem er tengibraut við þjóðveginn um Tjörnes, við stofnbraut (svæði C) sem liggja á í gegnum mitt skipulagssvæðið á Bakka frá norðri til suðurs. Var henni ætlað að liggja vestur frá þjóðvegi um heimatúnið á Bakka. Könnun fyrri rannsókna leiddi í ljós að þar var skráð talsvert af minjum og auk þess var ljóst að búast mætti við að fleiri minjar undir sverði líkt og er algengt um gömul heimatún á Íslandi. Var ákveðið að færa vegstæðið til suður yfir Bakkaá, í norðurjaðri svæðis B og verður fjallað um þessi svæði saman í eftirfarandi skýrslu.

Á vettvangi var gengið markvisst um þau svæði sem ekki höfðu verið rannsökuð áður og fundust nokkrar fornleifar við þá könnun sem skráðar voru á hefðbundinn hátt og kortlagðar. Auk þess var farið á nokkra minjastaði sem áður höfðu verið skráðir, en þóttu þurfa endurskoðunar við af ýmsum ástæðum.

Í skýrslunni sem hér fer á eftir verður fjallað um hvert svæði fyrir sig og greint frá þeim fornleifum sem fundust á þeim við vettvangskönnun í ár sem og í fyrri rannsóknum. Fornleifakort er að finna í viðauka fyrir aftan við skýrsluna.

Áhrif framkvæmda á fornleifar

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á Íslandi. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenzka fornleifafélags, einkum og sérílagi staðir

sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrir en um og eftir 1980. Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdaglegar fyrir hundrað árum síðan eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugun, og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning. Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmiskonar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk mannvirkjaleifanna. Slík heimildakönnun er nauðsynlegur undirbúningur undir vettvangsathuganir en hún getur líka skilað sjálfstæðum niðurstöðum. Nægilegar heimildir liggja fyrir, til að gefa grófa mynd af fjölda, eðli og ástandi minja á ákveðnum svæðum, og skipuleg heimildaúttekt í því skyni getur komið að gagni við skipulagsgerð jafnt sem minjavernd og rannsóknir. Á undanförunum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Fornleifaskráning er bundin skipulagsgerð í þjóðminjalögum (nr. 107/2001) en þar segir:

10. gr.: „Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki

heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja nema með leyfi Fornleifaverndar ríkisins.“

13. gr.: „Nú finnast fornleifar sem áður voru ókunnar og skal finnandi þá skýra Fornleifavernd ríkisins frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornleifar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd uns fengin er ákvörðun Fornleifaverndar ríkisins um hvort verki megi fram halda og með hvaða skilmálum.“

Er þessi fornleifakönnun í anda þeirra markmiða sem sett hafa verið þessari löggjöf. Mat á áhrifum skipulags á fornleifar gerir kröfur um fjölþætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn, enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum víðtæk:

Til fornleifa teljast hvers kyns leifa fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja semmenn hafa gert

eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Að jafnaði skal telja minjar 100 ára og eldri til fornleifa.

Niðurstöður

Á þeim svæðum sem hér eru til umfjöllunar voru samtals skráðar 30 fornleifar. Þar af er 21 fornleif talin er í *stórhættu* (beinlínis inni á fyrirhuguðum framkvæmdasvæðum) en 9 fornleifar eru taldar í *hættu* vegna nálægðar við framkvæmdasvæðin og gætu skemmst af þeim sökum t.d vegna umferðar vinnuvéla. Hér að neðan verður fjallað um hvert úttektarsvæði fyrir sig og þeim fornleifum lýst sem þar er að finna. Skal það tekið fram hér að nokkrar fornleifanna eru þess eðlis (þ.e. áveitukerfi og garðlög) að þær ná yfir stór svæði og koma því fyrir á fleiri en einu af úttektarsvæðunum.

Svæði A

Svæði A er 22 ha byggingarlóð austan við Bakkahöfða. Austurmörk svæðisins eru við vegstæði (svæði C) sem liggur á norður-suður um skipulagssvæðið á Bakka en vesturmörkin eru rétt austan við Bakkahöfða.

Alls eru skráðar 7 fornleifar sem taldar eru verða fyrir áhrifum vegna framkvæmda á svæði A.

Sex fornleifar (**SP-312:020**, **SP-312:021**, **SP-312:033**, **SP-312:036**, **SP-312:038** og **SP-312:037**) eru inni á sjálfu svæðinu og teljast því í *stórhættu* vegna framkvæmda. Er um að ræða stórar mógrafir (**SP-312:020**), áveitukerfi (skurðir og garðlög **SP-312:021**), tvær tóftir (**SP-312:036** og **SP-312:038**) og tvö forn garðlög (**SP-312:033** og **SP-312:077**). Tvær þessara minja, áveitukerfið, **SP-312:021** og garðlag **SP-312:033** eru einnig í *stórhættu* vegna framkvæmda á svæði C.

Ein fornleif (**SP-312:040**), fornt garðlag, er sunnarlega í vesturjaðrinum á svæði A og telst því í *hættu* vegna framkvæmda þar en telst þó í *stórhættu* vegna fyrirhugaðs vegstæðis (svæði C) og verður fjallað um það síðar.

Svæði A. Fornleifaskrá

SP-312:020 Svörður náma mógrafir

66°04.784N 17°19.713V

"Bakkagróf liggur upp úr Bakkakrök rétt norðan við fjárhús [019], er enn sjást, en sunnan við Svörð eða Svarðargrafir, mýrlendi norðan og vestan við Bakkatún.", segir í örnefnaskrá. Svarðargrafirnar eru enn

mjög greinilegar um 520 m norðaustan við bæ 001. Þær eru merkjanlegar neðan (vestan) við vegslóða sem liggur niður að Bakka og Bakkahöfða. Grafirnar eru flennistórar og ná frá því svæði þar sem vegurinn beygir til norðurs og að vegaslóða sem liggur frá veginum að Bakkahöfða. Grafirnar eru í suðvestur jaðri þess svæðis sem áður var skipulagt undir álver.

Deiglent svæði og má sjá móta fyrir grónum gröfum.

[Skráning 2001]: Svarðargrafirnar hefjast nokkru neðan við veg (40 m) þær eru 0,8 m á dýpt en rakar en vel grónar. Svæðið í heild sinni er um 100 X 150 m [15.000 m²]. [Skráning 2012]: Samkvæmt eldri skráningunni þótti mógrafasvæðið enda, að sunnanverðu, við skurð sem liggur þar frá austri til vesturs. Vettvangskonun 2012 leiddi hinsvegar í ljós að vel mátti greina mógrafir sunnan skurðarins, en þó nær algjörlega fylltar og grónar. Hefur gröftur skurðarins þurrkað þær upp. Einnig taldi skrásetjari að vel mætti greina grafir austan við áðurnefndan vegslóða. Mógrafasvæðið er því nokkuð stærra en áður var talið, eða um 22.000 m². Mógrafasvæðið er að mestu innan svæðis A samkvæmt núverandi skipulagi.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir:Ö-Húsavík og Bakkaland, 14

SP-312:021 garðlag/skurðir áveita

66°04.417N 17°20.740V

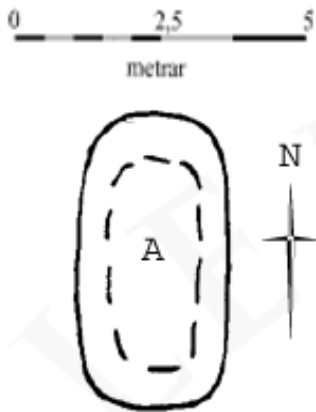
Í Norðan við Svörð [020] er Langholt eða Svarðarholt. Um holtið liggur vegur frá Bakka út að fjöru. Er Bakkamýrin austan holtisins. Stór hluti af vestanverðri mýrinni var votlendur mjög, og auk þess var áður fyrr veitt á mýrina vatni á vorin úr Bakkalæknum. Vatninu var veitt í drag uppi hallinu, er heitir Grafningur.", segir í örnefnaskrá. Mikil garðlög, sem mynda stórfellt áveitukerfi, eru greinileg í Bakkamýri. Garðlögin eru enn greinileg og liggja um Bakkamýrar. Garðlag sést fast ofan við veginn sem liggur að Bakka og Bakkahöfða og liggur það austur-vestur í mýrinni langleiðina upp að þjóðvegi. Þetta garðlag skiptir mýrinni í Ytri- og Syðri-Flæður. Áveitukerfið er innan svæðis B auk þess sem áætlað vegstæði (svæði C) fer yfir það á nokkrum stöðum. Telst það því í stórhættu vegna framkvæmda.

Garðlögin liggja um mýrarsvæði.

"Kringum mýrina var á þrjá vegu hlaðinn allmikill aðhaldsgarður með afhleypibúnaði, og þvergarður skipti mýrinni í tvennt, og nefndust hólfin Syðri- og Ytriflæður. Svo virðist sem Bakkalækurinn hafi verið tekinn út úr Bakkaá í Bakkaselsdal fyrir langa löngu. Lækurinn rann svo munað er þvert í gegnum gang, sem lá milli fjóss og bæjar á Bakka [001]. Var neyzluvatn í bæ og fjós tekið við tilbúin bunufoss í ganginum.",

Mynd 1: Áveitugarður. Horft í ASA

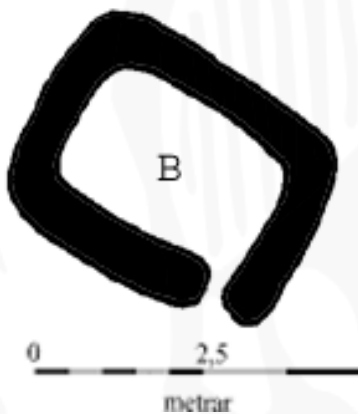

Mynd 2: Einfölduð teikning af heystæði A

heystæði (B) er um 360 m SSA við (A). Það er sunnan í lyngi vöxnu holti, um 400 m norðan við bæ (001). Heystæðið er 4 X 3 m að stærð, 0,3 m á hæð og snýr NNV-SSV. Áveitugarðar og –skurðir í flóamýrinni mynda áveitukerfi og er því skráð undir sama númeri. Áveitukerfið er sýnt með ljósbláum lit á korti aftast í skýrslunni.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Ö-Húsavík og Bakkaland, 14

Mynd 3: Einfölduð teikning af heystæði B

SP-312:033 garðlag

66°04.496N 17°20.243V

Garðlag, fornlegra og signara en garðlögin í áveitukerfinu sem liggur um Bakkamýrar (021), er greinilegt frá garðlaginu sem liggur frá stekknunum (013) og til austurs. Garðlagið er fyrst greinilegt frá umræddu garðlagi (077) og svo virðist sem garðlögin tvö hafi komið saman í námunda við þar sem vegurinn er nú. Garðlagið liggur síðan áfram til austurs á lágu holti. Rúmlega 200 m ofar tekur við mýri og hverfur garðlagið þá næstum alveg á um 250 m kafla. Það verður svo aftur greinilegt efst í mýrinni þar sem aftur

taka við holt. Þar liggur garðurinn í tæpa 200 m að núverandi þjóðvegi um Tjörnes. Eldri þjóðvegur liggur samsíða þeim yngri að austanverðu og má aftur greina garðlagið á um 30 kafla á milli þeirra. Garðurinn er svo aftur merkjanlegur austur frá eldri veginum á um 50 m kafla en beygir eftir það til austnorðaustur í um 150 m. Eftir það liggur garðlagið aftur um 100 m til austurs uns það hverfur alveg.

Garðlagið hefur legið um mýrar og mela.

Garðlagið er samtals um 1 km á lengd og eru þá meðtaldir þeir hlutar þar sem það er horfið í mýrlendi eða vegna vegagerðar. Það er víða mjög breitt, allt að 5 m, en er um 0,3-0,4 m á hæð. Garðlagið er mun fornlegra en flest þau garðlög sem liggja um mýrina og virðist ekki vera hluti af áveitumannvirkjum. Austasti hluti garðlagsins er í landi Tröllakots. Ekki er vitað hvaða hlutverki garðlagið hefur gegnt. Um 250 m af garðlaginu eru innan skipulagssvæðis A miðað við núverandi skipulag. Það liggur einnig yfir fyrirhugað vegstæði (svæði C) sem liggja á norður-suður um skipulagssvæðið á Bakka.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Mynd 4: Garðlag SP-312:033. Horft í ASA

SP-312:036 tóft

66°04.407N 17°20.937V

Tóft er ásvæði A, um 40 m austan við malarveg sem liggur frá þjóðvegi vestur á Bakkahöfða, þar sem hann beygir skarpt til norðurs. Lágt holt rís úr umhverfinu og er tóftin sunnan undir því. HORFT Í A

Tóftin er um 7 m N-S og 3,5 m á breidd og er ekkert grjót að sjá í henni. Op er til suðvesturs. Hleðsluhæð er um 0,4 m.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Mynd 5: Tóft SP-312:036. Horft í A

SP-312:038 tóft

66°04.409N 17°20.982V

Tóft er á svæði A, fast austan við malarveg sem liggur austur frá þjóðvegi austur á Bakkahöfða, um 30 m sunnan við hvar hann sveigir til norðurs og um 30 m vestur frá tóft 036.

Á mörkum mýrar og harðmóa.

Tóftin er 5,5 m N-S og 4,5 m á breidd. Dyraop er á norðurhlið. Óljóst er hvort op eru einnig á s- og vesturhliðum því tóftin er talsvert rofin. Austurveggur tóftar er heillegur en vesturveggur virðist vera

raskaður, sennilega vegna vegagerðar. Ekkert grjótt er að sjá í tóftinni og er mesta hleðsluhæð um 0,4 m.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Mynd 6: Tóft SP-312:038. Horft í A

SP-312:040 garðlag óþekkt

66°04.349N 17°20.594V

Fornlegt garðlag er um 260 m norður af bæjarstæði Bakka (SP-312:001), á norðurmörkum túns, sem nú er fallið í órækt, og mýrarflóa.

Á mörkum túns og mýrarflóa.

Garðlagið er um 180 m á lengd og liggur austur-vestur. Garðlagð er afmyndað af lyngi vöxnu stórpýfi og ber það svipmót af fornum garðlögum sem rannsökuð hafa verið í Suður-Þingeyjarsýslu á undanförunum árum hafa verið aldursgreind allt aftur til 10. aldar. Er það um 5 m á breidd en hleðsluhæð er um 1 m. Garðlagið liggur í gegnum fyrirhugað vegstæði (svæði C) sem liggja á norður-suður um skipulagssvæðið á Bakka og telst það því í *stórhættu* vegna framkvæmda af þeim sökum. Það liggur jafnframt að austurjaðrinum á svæði A og telst í *hættu* vegna framkvæmda þar.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

SP-312:077 garðlag

"Norðan við [Bakka]Höfðann er Stekkur og Stekkjarhóll [SP-312: 013]...", segir í örnefnaskrá. Stekkjartóftirnar eru við Stekkjarhól sem er ofan við Kotsvík. Þær eru 900 m norðnorðvestan við bæ [SP-312:001] en 800-900 m neðan við Þjóðveg. Garðlag liggur til SA frá stekknunum í um 325 m en liggur svo um til suðvesturs í um 85 m. Er rúmur helmingur þess innan svæðis A, samkvæmt núverandi skipulagi. Skammt frá þar sem garðlag 077 liggur yfir malarveg sem liggur um svæðið, gengur annað garðlag til austurs sem er skráð sem SP-312:033.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Svæði B og D

Svæði B er 22 ha byggingarlóð, sunnan Bakkaár. Norðurmörk þess eru um 40 m frá ánni vestast en þar sem gamli þjóðvegurinn um Tjörnes liggur á brú yfir ána, er fjarlægðin um 100 m. Vesturmörk svæðisins fylgja strandlínunni og er fjarlægð frá henni á bilinu 40 til 140 m. Austurmörk svæðisins liggja meðfram núverandi þjóðvegi um Tjörnes en suðurmörkin eru svo á bilinu 470 til 620 m frá norðurmörkunum.

Svæði D er vegstæði sem tengja á núverandi þjóðveg um Tjörnes, við fyrirhugað vegstæði (svæði C) sem liggja á norður-suður um skipulagssvæðið á Bakka. Var því upphaflega ætlaður staður rétt norðan Bakkaár en það þótti óhentug staðsetning m.t.t. fornleifa og var því ákveðið að færa vegstæðið og staðsetja það svæðinu milli Bakkaár og norðurjaðars svæðis B. Verður fjallað um þessi svæði saman í eftirfarandi umfjöllun. Alls eru skráðar 14 fornleifar á úttektarsvæðinu sem nær yfir svæði B og D og teljast allar í stórhættu vegna framkvæmda. Er um að ræða leið eða reiðgötur (**SP-311:014**), tvö garðlög (**SP-312:028 og SP-312:050**), sjö dysjar (**SP-312:064, SP-312:065, SP-312:068, SP-312:069, SP-312:070, SP-312:071 og SP-312:076**), eina tóft (**SP-312:066**), eina þúst (**SP-312:067**), eina vörðu (**SP-312:075**) og eina óskilgreind hleðslu (**SP-313:178**).

Svæði B og D. Fornleifaskrá

SP-311:014 gata leið

66°04.489N 17°19.647V

"Gamlar reiðgötur liggja framhjá réttinni, og ofanvert við bæjarhólinn í Tröllakoti. " HH, 143. Hægt er að rekja þessar götur, á loftmynd, til suðvesturs frá Tröllakoti vestur fyrir núverandi þjóðveg um Tjörnes. Eftir það má greina þær beggja vegna gamla þjóðvegarins um Tjörnes, sem er vestan núverandi þjóðvegar, um 260 m suður fyrir Bakkaá. Eftir það fylgja þær gamla þjóðveginum, að vestanverðu, áfram til suðvesturs í um 400 m, en sveigja svo til suðausturs og enda loks við öskuhauga Húsavíkur eftir um 600 metra. Eru þessar götur jafnframt víða sýnilegar á vettvangi. Liggja þær þvert í gegnum svæði B og D og teljast því í stórhættu vegna framkvæmda.

Um er að ræða marga samsíða troðninga. Er mesta samanlögð breidd þeirra um 80 m en minnsta um 12 m. Yfirleitt eru þær þó á bilinu 40-50 m á breidd. Heildarlengd þeirra frá Tröllakoti að öskuhaugunum er um 2,5 km.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: HH, 143

SP-312:028 garðlag

66°04.132N 17°20.828V

Mynd 7: Garðlag SP-312:028. Horft í A

bakkabrúninni við sjávarmálið og upp í hlíðina. Hann hefur nú verið eyðilagður á löngum kafla en er fyrst merkjanlegur ofan við suðurjaðar túna. Garðlagið er algjörlega innan svæðis B og telst því í stórhættu vegna framkvæmda.

Norðan við garðlagið eru tún en sunnan við það móar.

Garðurinn er mjög skýr þar sem hann sést. Hann er um 1,3 m á hæð en 1,5 m á breidd. Hann er greinanlegur á 75 m kafla þar sem hann endar til austurs liggur annað garðlag minna til norðurs í 15 m. Þetta garðlag er 0,3 m á hæð en 1 m á breidd.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: SH I, 211

Garðlag: "...sunnan við Bakkaána, suður að gömlum garði, sem þá var...Sigurður S. Bjarklind var mjög hneigður fyrir búsyslu og unni fjárrækt. Hann fékk svo með erfðafestubréfi 10. desember 1924 svonefndan Bakkhúsvöll á Bakka til umráða. [...] Ennfremur fékk hann til umráða óræktað land, sunnan við Bakkaána, suður að gömlum garði og uppundir þjóðveginn, sem þá var."SH I."SH I. Garður þessi lá áður frá

SP-312:050 garðlag

66°04.005N 17°20.992V

Mynd 8: SP-312:050. Horft í NNA

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Um 80 m austur frá sjávarkambi, um 260 m suðvestur frá garðlagi [SP-312:028], eru ummerki einhverskonar hólfs. Er þetta garðlag rétt innan við vesturjaðar svæðis B og telst því í stórhættu vegna framkvæmda.

Grösugt svæði sem hallar örlítið mót vestri.

Misóhrjálegir garðar eru umhverfis hólfið, sennilega eru einhverjir garðar hlaðnir en aðrir eru greinilega undan seinnitíma girðingum. Svæðið innan garðanna og ruðninganna er um 180 fm. Að öllum líkindum eru þessi mannaverk ekki gömul nema ef vera skyldi garðstubbur sem gæti verið gamall að stofni til.

SP-312:064 dys óþekkt

66°04.067N 17°20.800V

Uppi á melhól, sunnan við gömul tún frá Bakka, um 95 m suðvestur frá austurenda garðlags [SP-312:028], er grjóthringur eða dys gróin í svörð. Er hún innan svæðis B miðað við skipulag 2012 og telst því í stórhættu vegna framkvæmda.

Dysin er í allstóru rofsári, á malarás sem liggur norður-suður, sem farið er að gróa upp. Umhverfis má sjá allhá rofabörð, allt upp undir 0,4 m á hæð.

Dysin er um 1,5 m í þvermál, gróin og sokkin í melinn. Ekki er um hleðslu að ræða, þótt hún hafi mögulega verið en sé nú fallin. Dysin er fremur formfögur, einn stór steinn er í miðju, fremur stórir steinar umhverfis hann en minnka svo í ytri hring.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Mynd 9: Dys SP-312:064. Horft í S

SP-312:065 dys óþekkt

66°04.059N 17°20.813V

Uppi á melhól, sunnan við gömul tún frá Bakka, um 20 m suðvestur af dys [SP-312:064], er grjóthringur eða dys gróin í svörð. Er hún innan svæðis B miðað við skipulag 2012 og telst því í stórhættu vegna framkvæmda.

Dysin er í allstóru rofsári, á malarás sem liggur norður-suður, sem farið er að gróa upp. Umhverfis má sjá allhá rofabörð, allt upp undir 0,4 m á hæð.

Dysin er um 2 m í þvermál og er grónari og meira áberandi en dys 064. Grjót er fremur stórt, en þó er mögulega smærri grjót undir sverði.

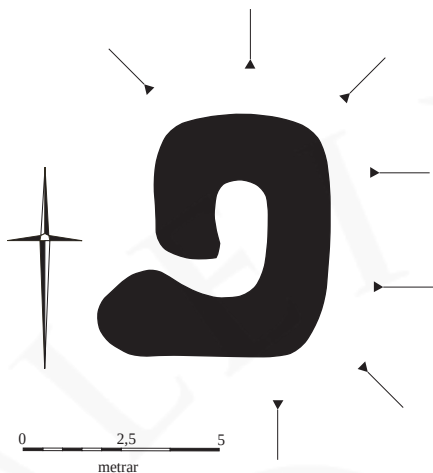
Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Mynd 10: Dys SP-312:065. Horft í N

SP-312:066 tóft óþekkt

66°04.165N 17°20.742V

Mynd 11: Einföld teikning af tóft SP-312:066

Tóft er fast sunnan við Bakkaá, um 90 m vestur af fjárrétt sem er rétt sunnan brúar yfir ána. Tóftin er rétt norðan við norðurjaðar svæðis B en inni á svæði D sem ætlað er fyrir vegstæði. Telst hún því í stórhættu vegna framkvæmda.

Á þýfðu holti fast sunnan ár, en norðaustanvið gömul tún frá Bakka. Tóftin er einföld og fremur sigin. Hún er um 6x4,5 m að utanmáli og snýr norður-suður. Op er á vesturhlið.

Hleðslur eru úr torfi og um 0,3 m á hæð.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

SP-312:067 þúst óþekkt

66°04.158N 17°20.714V

Í norðausturhorni gamals túns frá Bakka, um 25 m austsuðaustur frá tóft [SP-312:066] eru tvær þústir. Þústirnar eru rétt norðan við norðurjaðar svæðis B en inni á svæði D sem ætlað er fyrir vegstæði samkvæmt skipulagi 2012. Teljast þær því í stórhættu vegna framkvæmda.

Á þýfðu holti.

Þústirnar eru bungumyndaðar og þýfðar og ná samtals yfir svæði sem er um 15x10 m að stærð. Engar tóftir eða tóftabrot eru greinanleg.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

SP-312:068 dys óþekkt

66°04.110N 17°20.902V

Dys, eða grjótdreif, er á lynggrónum melhól sunnan við gömul tún frá Bakka, um 80 m vestsuðvestur af garðlagi [SP-312:068]. Dysin er innan svæðis B miðað við skipulag 2012 og telst því í stórhættu vegna framkvæmda.

Í rofsári, sem farið er að gróa upp, á annars lynggrónum melhól.

Dysin er alveg fallin og sigin í svörðinn. Er hún 1 m í þvermál, gróin skófum og mosa.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Mynd 12: Dys SP-312:068. Horft í S

SP-312:069 dys óþekkt

66°04.063N 17°20.888V

Dys, eða grjótdreif, er á lynggrónu holti sunnan við gömul tún frá Bakka, um 50 m vestur frá dys [SP-312:065]. Dysin er innan svæðis B miðað við skipulag 2012 og telst því í stórhættu vegna framkvæmda.

Í rofsári, sem farið er að gróa upp, á annars lynggrónum melhól. Sjá má allhá rofabörð umhverfis rofsárið, allt að 0,3 m á hæð.

Dysin er talsvert sigin og gróin. Er hún um 0,6 m í þvermál.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Mynd 13: Dys SP-312:069. Horft í A

66°04.079N 17°20.906V

SP-312:070 dys óþekkt

Dys, eða grjótdreif, er á lynggrónu holti sunnan við gömul tún frá Bakka, um 30 m norðvestur frá dys [SP-312:069]. Dysin er innan svæðis B miðað við skipulag 2012 og telst því í stórhættu vegna framkvæmda.

Í rofsári, sem farið er að gróa upp, á annars lynggrónum melholti. Sjá má allhá rofabörð umhverfis rofsárið, allt að 0,3 m á hæð.

Grjótið er allt sigið og gróið í svörð. Dysin er um 1,5 m í þvermál.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Mynd 14: Dys SP-312:070. Horft í SV

SP-312:071 dys óþekkt

66°04.086N 17°20.925V

Mynd 15: Dys SP-312:071. Horft í A

Dys, eða grjótdreif, er á lynggrónu holti sunnan við gömul tún frá Bakka, um 20 m vestnorðvestur frá dys [SP-312:070]. Dysin er innan svæðis B miðað við skipulag 2012 og telst því í stórhættu vegna framkvæmda.

Dysin stendur út úr jaðri rofsári, sem farið er að gróa upp, á annars lynggrónum melholti. Sjá má allhá rofabörð umhverfis rofsárið, allt að 0,3 m á hæð.

Dysin er um 1,5 m í þvermál.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

SP-312:075 varða óþekkt

64°04.117N 17°20.721V

Mynd 16: Varða SP-312:075. Horft í NA

Varða er á hól skammt norðuraustur af austurenda garðlags [SP-312:028] og um 90 m suðvestur af fjárrétt úr timbri sem er sunnan Bakkaár, skammt suðvestur af brú yfir ána. Er hún innan svæðis B og telst því í stórhættu vegna framkvæmda.

Varðan er á áberandi melhól sem er að mestu vaxinn lyngi og grasi, en er farinn að blása upp að sunnanverðu.

Varðan er um 1,5 x 1,5 m að flatarmáli að neðanverðu, en mjókkar upp. Varðan er mikið til hrunin og gróin, en hundapúfa sem myndast hefur á henni gerir hana áberandi. Þó má sjá

glitta í grjóthleðslur að neðanverðu við suðvesturhorn hennar. Með hundapúfunni er hún um 0,8 m á hæð.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda.

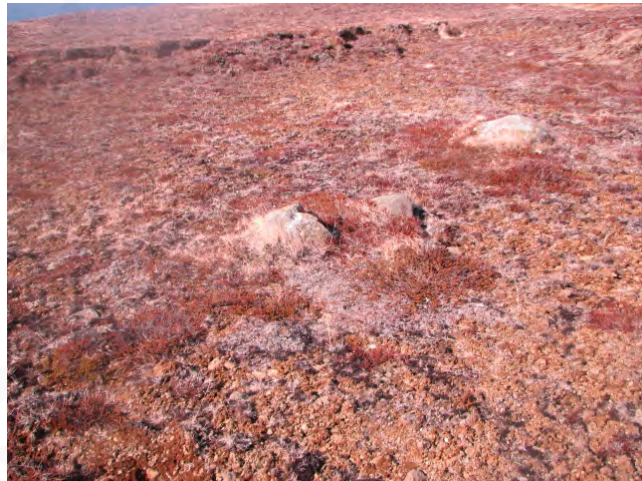
SP-312:076 dys.....óþekkt

64°04.069N 17°20.817V

Dys er um 10 m vestur af dys [SP-312:064]. Er hún innan svæðis B og telst því í stórhættu vegna framkvæmda.

Dysin er í allstóru rofsári, á malarás sem liggur norður-suður, sem farið er að gróa upp. Umhverfis má sjá allhá rofabörð, allt upp undir 0,4 m á hæð.

Um er að ræða dálitla grjóthrúgu sem er um 0,5 m í þvermál. Er hún skráð hér, þótt lítilfjörleg sé, sökum nálægðar við dysjar [SP-312:064 og 065].

Hættumat: stórhættu, vegna

Mynd 17: Dys SP-312:076. Horft í V

SP-313:178 hleðsla

66°03.875N 17°21.061V

Norðvestan við Draugadys [SP-312:106], í landi Húsavíkur, neðan við gamlan þjóðveg um Tjörnes, sem liggur samsíða núverandi þjóðvegi, um 250 m suðsuðvestur af garðlagi [SP-312:050] í landi Bakka, eru 2 afgirtir túnblettir í órækt. 30-40 m norðaustan við [SP-313:177] er einhvers konar upphækkun. Hún hefst fast norðan við nyrðra túnstæðið. Ekki er ljóst hvers kyns mannvistarleifar eru á þessum stað en þó virðist öruggt að þarna hefur einhvers konar upphleðsla verið. Hún sker sig úr umhverfinu, sérstaklega að vestan (og svolítið að norðan). Svo virðist sem þessi staður lendi rétt ofan við ráðgerðan vegarslóða frá Húsavíkurhöfn að áætluðu álveri á Héðinshöfða. Gömlum, úr sér genginni hefur verið lagt ofan við svæðið en norðan þess er hús af Trader-pallbíl.

Utan við (norðan við) afgirtan túnblett. Grasi vaxið, aflíðandi svæði að sjó.

Svæðið er 13 X 13 m að stærð. Það er hærra en umhverfið og svo virðist helst sem þarna hafi verið hlaðið undir eitthvað.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Úttektarsvæði C

Svæði C nær yfir fyrirhugað vegstæði sem liggja á til norðurs í framhaldi af vegstæði frá Húsavík að iðnaðarsvæði. Suðurendi svæðis C er sunnan Bakkaár um 200 m suðvestur af bæjarstæði Bakka [SP-312:001]. Það á vegurinn að liggja um 1 km til norðurs en beygir eftir það til austurs og sameinast loks núverandi þjóðvegi um Tjörnes. Mestur hluti vegstæðisins er innan þess svæðis sem áður var kannað vegna álversins, en gera

þurfti frumkönnun, á vettvangi, á um 230 m löngum kafla frá þjóðveginum að norðausturmörkum álverslóðarinnar. Hér að neðan verður fjallað um vegstæðið sem heild og teknar saman fornleifar sem fundust á svæðinu í ár sem og í fyrri könnunum. Ákveðið var að miða við 50 m úttektarsvæði til beggja átta frá miðlínu vegar.

Alls eru skráðar tólf fornleifar á áhrifasvæði C sem gætu lent í uppnámi vegna vegagerðarinnar. Þar af eru þrjár sem teljast í *stórhættu*, þar sem þær sitja beinlínis í vegstæðinu. Er um að ræða tvö garðlög (**SP-312:033 og SP-312:040**) og eitt kerfi áveituskurða (**SP-312:021**), en allar eru einnig í uppnámi vegna hugsanlegra framkvæmda á svæði A. Níu fornleifar eru ekki í sjálfu vegstæðinu en teljast þó í *hættu* þar sem þær eru innan við 50 m frá miðlínu þess og gætu orðið fyrir áhrifum vegna vegagerðarinnar, t.d vegna umferðar vinnuvéla. Er um að ræða eina mógröf (**SP-311:019**), einn rústahól (**SP-312:078**), tvær þústir (**SP-312:047 og SP-312:048**), eina skemmu (**SP-312:023**), tvö útihús (**SP-312:005 og SP-312:006**), einn kálgarð (**SP-312:011**) og eitt fjárhús (**SP-312:025**).

Svæði C. Fornleifaskrá

SP-311:019 náma mógrafir

64°04.667N 17°19.932V

Mynd 18: Mógröf SP-311:019. Horft í V

Ein stök mógröf er um 120 m vestnorðvestur af mótum núverandi þjóðveggar um Tjörnes og hins fyrirhugaða vegstæðis (svæði C). um skipulagssvæðið á Bakka. Fjarlægð norður frá miðlínu vegstæðisins er um 40 m og telst mógröfin því í *hættu* vegna framkvæmda.

Í stórþýfðu votlendi sem er að mestu vaxið grasi, en þó má sjá lyng inn á milli.

Mógröfin er um 12 m á lengd (austur-vestur) og um 8 m. Er hún mikið til fyllt og gróin, en þó allgreinileg.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

SP-312:005 heimild um útihús

66°20.239N 17°20.840V

"Björn Pálsson fluttist...í Bakka og hóf þar búskap árið 1833... byggði hann upp öll útihús og lét reisa ný." SH I. Um 160 m sunnan og neðan við bæ 001 var áður úthús samkvæmt túnakorti frá 1919. Þar sem húsin hafa staðið er hæð í sléttuðu túni og á henni er dæld þar sem síðustu útihúsin hafa verið.

Dæld er þar sem síðustu útihúsin á hólnum hafa staðið. Dældin er um 26 m á lengd en 6 m á breidd.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Túnakort 1919; SH I, 204

SP-312:006 *Bakkahús* heimild um útihús

66°04.261N 17°20.869V

"Frá Forvaða [SP-313:095] að Bakkaá, sem kemur ofan úr Bakkaseldal norðan við Húsavíkurfjall, heitir Bakkafjara. Bakkalending [007] er sunnan við ána." "Þar stóð á torfu í fjörunni Sjóbúð [008], er tók af í briminu 1934. Hjallur var upp af Sjóbúðinni, og uppi í túni var Bakkhús og Bakkhúsvöllur.", segir í örnefnaskrá. 90 m utan og neðan við 005 var útihús samkvæmt túnakorti frá 1919. Þetta hús var samkvæmt Jóhanni Hermannssyni nefnt Bakkahús. Útihúsið var rétt utan þess svæðis sem nú er skipulagt undir álver, nálægt fyrirhuguðum vegslóða frá Húsavíkurhöfn.

Ekki sjást lengur merki hússins en það hefur verið fast suðaustan við 011 þar sem nú er skýli fyrir kindur.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Ö-Húsavík og Bakkaland, 13 og túnakort 1919

SP-312:011 *Kirkjugarður* gerði kálgarður

66°04.287N 17°20.916V

Mynd 19: Einföld teikning af Kirkjugarði SP-312:011

"Austan við bugðu á [Bakka]ánni er gamall Kirkjugarður.", segir í örnefnaskrá. "Kirkjugarður, neðst í Bakkatúni.", segir í örnefnaskrá NN. Enn sjást nokkrar leifar um garðinn, um 500 m neðan við þjóðveg en 200 m frá bæ. Vegstæði (svæði C) á að liggja rétt austan við gerðið samkvæmt skipulagi 2012. Er fjarlægð gerðisins vestur frá miðlinu vegstæðisins tæpir 30 metrar og telst það því í hættu vegna framkvæmda.

Garðurinn er á grasi vaxinni brún, neðar tekur við grösug dæld sem Bakkaá rennur eftir til sjávar. Umhverfis eru annars sléttuð tún.

Mynd 20: Kirkjugarður SP-312:011. Horft í VNV

"Mótar þar fyrir 30 leiðum, og snýr aðeins eitt austur og vestur.", segir í örnefnaskrá. Garðurinn snýr austur-vestur og er ferningslaga ef frá er talið útskot sem liggur frá suðurhlið hans. Hann er um 13 m á breidd en 30 m á lengd. Meintar grafir liggja alveg meðfram norðurhlið hans en eru ógreinilegri annars staðar. Skrásetjari greindi um 25 slíkar "grafir" en nokkrar þeirra voru fremur óljósar og ljóst að fleiri voru í garðinum en orðnar ógreinilegar. Að innanmáli var garðurinn um 28 X 10 m. Suðaustast í garðinum er "gröf" sem snýr austur-vestur en

aðrar slíkar þústir snúa norður-suður. Leifar garðsins sjálfs eru víðast um 0,3 m á hæð en 1,5 m á breidd. Nú eru kindur á beit í hólfinu þar sem garðurinn er og hefur verið byggt skýli alveg við garðinn. Er hann rofinn sunnarlega, líklega sökum þessara framkvæmda. Í bréfi frá Guðmundi Ólafssyni fornleifafræðingi segir: "Ég kom að svonefndum kirkjugarði á Bakka þann 3. júní árið 2000. Ég teiknaði upp lauslega skissu af staðnum og skoðaði þar jarðlagaskipan í rofabarði sem var í suðausturhorni garðhleðslunnar. Mér sýndist að þar væri a-lagið í torfhleðslu og taldi því að garðurinn gæti vart verið eldri en frá síðari hluta 15. aldar. Ég dreg mjög í efa að þetta sé kirkjugarður, enda snúa "leiðin" í N-S." Gerðið var skoðað á vettvangi 2012 og telur skrásetjari að um kálgarð sé að ræða, en hin meintu leiði innan hans eru að öllum líkindum beðasléttur.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Ö-Húsavík og Bakkaland, 13; Ö-Húsavík og Bakkaland NN, XI

SP-312:021 garðlag/skurðir áveita

66°04.417N 17°20.740V

Í "Norðan við Svörð [020] er Langholt eða Svarðarholt. Um holtið liggur vegur frá Bakka út að fjöru. Er Bakkamýrin austan holtsins. Stór hluti af vestanverðri mýrinni var votlendur mjög, og auk þess var áður fyrr veitt á mýrina vatni á vorin úr Bakkalæknum. Vatninu var veitt í drag uppi hallinu, er heitir Grafningur.", segir í örnefnaskrá. Mikil garðlög, sem mynda stórfellt áveitukerfi, eru greinileg í Bakkamýri. Garðlögin eru enn greinileg og liggja um Bakkamýrar. Garðlag sést fast ofan við veginn sem liggur að Bakka og Bakkahöfða og liggur það austur-vestur í mýrinni langleiðina upp að þjóðvegi. Þetta garðlag skiptir mýrinni í Ytri- og Syðri-Flæður. Áveitukerfið er innan svæðis B auk þess sem áætlað vegstæði (svæði C) fer yfir það á nokkrum stöðum. Telst það því í stórhættu vegna framkvæmda.

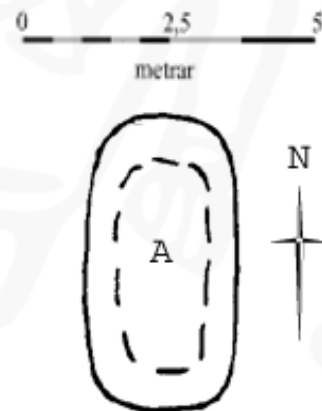
Garðlögin liggja um mýrarsvæði.

"Kringum mýrina var á þrjá vegu hlaðinn allmikill aðhaldsgarður með afhleypibúnaði, og þvergarður skipti mýrinni í tvennt, og nefndust hólfin Syðri- og Ytriflæður. Svo virðist sem Bakkalækurinn hafi verið tekinn út úr Bakka í Bakkaseldal fyrir langa löngu. Lækurinn rann svo munað er þvert í gegnum gang, sem lá milli fjóss og bæjar á Bakka [001]. Var neyzluvatn í bæ og fjós tekið við tilbúin bunufoss í ganginum.", segir í örnefnaskrá. Um er að ræða kerfi áveitugarða sem bæði norður-suður og austur-vestur í mýrinni. Samtals kom skrásetjari auga á 7-8 garðspotta, flesta tengda hverjum öðrum og nokkrar skurði, m.a. langan skurð sem liggur til SV að sjó hjá Bakkagróf. Garðarnir eru flestir innan við 1 m á breidd og um 0,3 m á hæð. Þeir ná samtals yfir svæði sem er 500 X 270 m stórt. Við skráningu fundust 2 heystæði í mýrunum en fastlega má búast við að

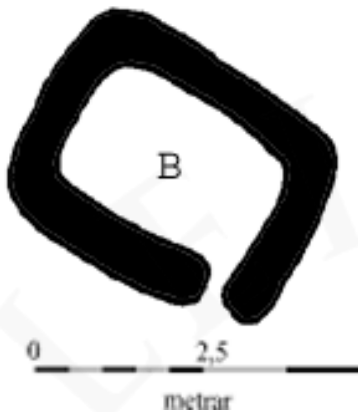
hey hafi verið sett upp á flestum þeirra holta sem standa upp úr mýrinni. Eitt þessara heystæða (A) er á lágu, þýfðu og grösugu holti í mýrinni. Það er á milli tveggja áveitugarða sem liggja til NNA. Heystæðið er 10 m neðan við efri áveitugarðinn en 40 m ofan við þann neðri. Það er um 670 m norðan við bæ (001). Heystæðið er 4-5 X 2 m og snýr NNA-SSV. Annað heystæði (B) er um 360 m SSA við (A). Það er sunnan í lyngi vöxnu holti, um 400 m norðan við bæ (001). Heystæðið er 4 X 3 m að stærð, 0,3 m á hæð og snýr

Mynd 21: Áveitugarður. Horft í ASA

Mynd 22: Einfölduð teikning af heystæði A

Mynd 23: Einfölduð teikning af hefstæði B

NNV-SSV. Áveitugarðar og –skurðir í flóamýrinni mynda áveitukerfi og er því skráð undir sama númeri. Áveitukerfið er sýnt með ljósbláum lit á korti aftast í skýrslunni.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Ö-Húsavík og Bakkaland, 14

SP-312:023 heimild um skemmu

66°02.255N 17°20.821V

Skemmu var niðri á vellinum í Bakka. Völlur er kallaður túnskiki þar sem 005 og 006 stóðu. Ekki man Jóhann Hermannsson eftir skemmu á þessum slóðum.

Sléttuð tún.

Björn Pálsson fluttist...í Bakka og hóf þar búskap árið 1833... byggði hann upp öll útihús og lét reisa ný. Geymsluhús lét hann öll súða með óflettum borðum. Voru það tvær skemmur [sjá einnig 024] niðri á vellinum og tvær heima [025 og 026]. "SH I

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

SP-312:025 fjárhústóft

66°04.235N 17°20.926V

Mynd 24: Fjárhústóft SP-312:025. Horft í S

Um 10 m sunnan við Bakká og 190 m austan við bæ 001 eru leifar af fjárhúsi. Fjárhústóftin er 80 m suðsuðaustan við 006. Það er 50 m austan við brún bakkans og 200 m norðaustan við garðlagið 028. Vegstæði (svæði C) á að liggja rétt austan við tóftina samkvæmt skipulagi 2012. Er fjarlægð tóftarinnar vestur frá miðlínu vegstæðisins um 26 metrar og telst hún því í hættu vegna framkvæmda.

Tóftin er í sléttuðu túni.

Um er að ræða greinilega hlöðutóft um 8 x 8 m að stærð og norðan við hana er svo dæld, um 10 x 4 m að stærð, sem að öllum líkindum

er leifar fjárhússins þar sem greina má leifar af garða í henni miðri.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

SP-312:033 garðlag

66°04.496N 17°20.243V

Garðlag, fornlegra og signara en garðlögin í áveitukerfinu sem liggur um Bakkamýrar (021), er greinilegt frá garðlaginu sem liggur frá stekknunum (013) og til austurs. Garðlagið er fyrst greinilegt frá umræddu garðlagi (077) og svo virðist sem garðlögin tvö hafi komið saman í námunda við þar sem vegurinn er nú. Garðlagið liggur síðan áfram til austurs á lágu holti. Rúmlega 200 m ofar tekur við mýri og hverfur garðlagið þá næstum alveg á um 250 m kafla. Það verður svo aftur greinilegt efst í mýrinni þar sem aftur taka við holt. Þar liggur garðurinn í tæpa 200 m að núverandi þjóðvegi

Mynd 25: Garðlag SP-312:033. Horft í ASA

um Tjörnes. Eldri þjóðvegur liggur samsíða þeim yngri að austanverðu og má aftur greina garðlagið á um 30 kafla á milli þeirra. Garðurinn er svo aftur merkjanlegur austur frá eldri veginum á um 50 m kafla en beygir eftir það til austnorðaustur í um 150 m. Eftir það liggur garðlagið aftur um 100 m til austurs uns það hverfur alveg.

Garðlagið hefur legið um mýrar og mela.

Garðlagið er samtals um 1 km á lengd og eru þá meðtaldir þeir hlutar þar sem það er horfið í mýrlendi eða vegna vegagerðar. Það er víða mjög breitt, allt að 5 m, en er um 0,3-0,4 m á hæð. Garðlagið er mun fornlegra en flest þau garðlög sem liggja um mýrina og virðist ekki vera hluti af áveitumannvirkjum. Austasti hluti garðlagsins er í landi Tröllakots. Ekki er vitað hvaða hlutverki garðlagið hefur gegnt. Um 250 m af garðlaginu eru innan skipulagssvæðis A miðað við núverandi skipulag. Það liggur einnig yfir fyrirhugað vegstæði (svæði C) sem liggja á norður-suður um skipulagssvæðið á Bakka.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

SP-312:040 garðlag óþekkt

66°04.349N 17°20.594V

Fornlegt garðlag er um 260 m norður af bæjarstæði Bakka (SP-312:001), á norðurmörkum túns, sem nú er fallið í órækt, og mýrarflóa.

Á mörkum túns og mýrarflóa.

Garðlagið er um 180 m á lengd og liggur austur-vestur. Garðlagð er afmyndað af lyngi vöxnu stórpýfi og ber það svipmót af fornum garðlögum sem rannsökuð hafa verið í Suður-Þingeyjarsýslu á undanföllum árum hafa verið aldursgreind allt aftur til 10. aldar. Er það um 5 m á breidd en hleðsluhæð er um 1 m. Garðlagið liggur í gegnum fyrirhugað vegstæði (svæði C) sem liggja á norður-suður um skipulagssvæðið

á Bakka og telst það því í *stórhættu* vegna framkvæmda af þeim sökum. Það liggur jafnframt að austurjaðrinum á svæði A og telst í *hættu* vegna framkvæmda þar.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

SP-312:047 þúst

66°04.289N 17°20.759V

Ósléttur blettur er í gömlu túni um 130 m norðvestur frá bæjarhól Bakka [SP-312:001] og um 70 m norðaustur frá gerði [SP-312:011], rétt austan við fyrirhugað vegstæði (svæði C) sem liggja á frá norðri til suðurs um skipulagssvæðið á Bakka. Fjarlægð austur frá miðlínu vegstæðisins er um 16 metrar og telst þessi fornleif því í *hættu* vegna framkvæmda.

Gamalt tún.

Smápýfður blettur sem er minna grösugur en túnið umhverfið en þó iðjagrænn. Sennilegt að fornleifar leynist grunnt undir sverði. Ekkert tóftalag að sjá. Svæðið er 10 x 10 m.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

SP-312:048 þúst

66°04.223N 17°20.813V

Um 100 m vestur frá bæjarhól Bakka [SP-312:001] og um 60 m austur af fjárhústóft [SP-312:025], er grösugur hólhryggur með fornleifum á. Hóllinn er rétt austan við fyrirhugað vegstæði (svæði C) sem liggja á norður-suður um skipulagssvæðið á Bakka. Fjarlægð austur frá miðlínu vegstæðisins er um 25 m og telst þessi fornleif því í *hættu* vegna framkvæmda.

Grösugur hólhryggur sem snýr NNA-SSV og er um 60 m langur.

Greinilega sér fyrir fornleifum í hólkollinum þótt ekki sjáist mikið á yfirborði annað en 1 m (N-S) löng grjóthleðsla sem gægist upp úr sverði.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

SP-312:078 tóftaþyrping

66°04.433N 17°20.565V

Mynd 26: Rústahóll SP-312:078. Horft í V

Rústahóll er um 100 m norður af garðlagi [SP-312:040] og um 280 m austan við malarveg sem liggur til norðurs frá þjóðvegi út á Bakkahöfða. Vegstæði (svæði C) á að liggja rétt vestan við hólinn samkvæmt skipulagi 2012. Er fjarlægð hólins vestur frá miðlínu vegstæðisins um 20 metrar og telst hann því í *hættu* vegna framkvæmda.

Í flötum mýrarflóa. Hóllinn sker sig úr flatrí mýrinni þar sem hann er mjög svo afmyndaður af stórpýfi.

Hóllinn er um 80 x 70 m að stærð. Má með

sæmilegu móti greina þrjár rústir á honum, auk þess sem garðlag gæti hafa verið umhverfis hann sem er þó nokkuð óljóst. Eru rústirnar mjög fornlegar að sjá og er hugsanlegt að fleiri rústir leynist á hólnum.

Mynd 27: Tóft á rústahól SP-312:078. Horft í S

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Niðurlag

Niðurstöður vettvangsúttektar á tveimur byggingalóðum og tveimur vegarstæðum vorið 2012 eru þær að 30 fornleifar leynast innan áhrifasvæðanna og gætu lent í uppnámi vegna fyrirhugaðra framkvæmda. Af fornleifunum 30 er 21 fornleif í *stórhættu* en 9 eru í *hættu*. Þær eru:

Númer fornleifar	Tegund	Hlutverk	Svæði	Hættumat
SP-311:014	gata	leið	B og D	stórhætta
SP-311:019	náma	mógrafir	C	hætta
SP-312:005	heimild	útihús	C	hætta
SP-312:006	heimild	útihús	C	hætta
SP-312:011	gerði	kálgarður	C	hætta
SP-312:020	náma	mógrafir	A	stórhætta
SP-312:021	garðlag/skurður	áveita	A og C	stórhætta
SP-312:023	heimild	skemma	C	hætta
SP-312:025	tóft	fjárhús	C	hætta
SP-312:028	garðlag	óþekkt	B og D	stórhætta
SP-312:033	garðlag	óþekkt	A og C	stórhætta
SP-312:036	tóft	óþekkt	A	stórhætta
SP-312:038	tóft	óþekkt	A	stórhætta
SP-312:040	garðlag	óþekkt	A og C	stórhætta
SP-312:047	þúst	óþekkt	C	hætta
SP-312:048	þúst	óþekkt	C	hætta
SP-312:050	garðlag	óþekkt	B og D	stórhætta
SP-312:064	dys	óþekkt	B og D	stórhætta
SP-312:065	dys	óþekkt	B og D	stórhætta
SP-312:066	tóft	óþekkt	B og D	stórhætta

Númer fornleifar	Tegund	Hlutverk	Svæði	Hættumat
SP-312:067	þúst	óþekkt	B og D	stórhætta
SP-312:068	dys	óþekkt	B og D	stórhætta
SP-312:069	dys	óþekkt	B og D	stórhætta
SP-312:070	dys	óþekkt	B og D	stórhætta
SP-312:071	dys	óþekkt	B og D	stórhætta
SP-312:075	varða	óþekkt	B og D	stórhætta
SP-312:076	dys	óþekkt	B og D	stórhætta
SP-312:077	garðlag	óþekkt	A	stórhætta
SP-312:078	tóftapyrping	óþekkt	C	hætta
SP-313:178	hleðsla	óþekkt	B og D	stórhætta

Æskilegt væri ef hægt væri að sneiða hjá öllum þessum minjum þegar til framkvæmda kemur og mætti til að mynda merkja staðina á áberandi hátt til að tryggja að þeir verði ekki fyrir raski. Þó er ljóst að ekki verður hjá því komist, í einhverjum tilvikum, að raska minjum. Það er Fornleifaverndar ríkisins á ákveða hvort og með hvaða skilyrðum minjar mega víkja og mun stofnunin leggja til mótvægisáðgerðir í hverju tilviki fyrir sig.

Heimildir

Fornleifastofnun Íslands

ÍSLEIF, gagnagrunnur um íslenskar fornleifar, Adolf Friðriksson og Orri Vésteinsson ritstj.

Þjóðminjasafn Íslands

Ágúst Ó. Georgsson, Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornleifar. Reykjavík 1990.

Þjóðskjalasafn Íslands

Jarðadeild. Tjörneshreppur, túnakort.

Örnefnastofnun

Ö-Héðinshöfði. Jóhannes Þ. Jóhannesson skráði.

Ö-Húsavík og Bakkaland ath. og viðb: Athugasemdir og viðbætur við örnefnaskrá Húsavíkur og Bakkalands. Þráinn Magnússon skráði. Örnefnastofnun.

Ö-Húsavík og Bakkaland NN: Örnefnaskrá Húsavíkur og Bakkalands. [Án skrásetjara]. Örnefnastofnun.

Ö-Húsavík og Bakkaland: Örnefnaskrá Húsavíkur og Bakkalands. Björn H. Jónsson endursamdi skrá Ara Gíslasonar. Örnefnastofnun.

Bréf frá Guðmundi Ólafssyni fornleifafræðingi, 16. nóvember 2001.

Heimildamenn:

Indriði Úlfsson fæddur 1932

Jóhann Hermannsson fæddur 1921

Jónas Bjarnason fæddur 1932

Marteinn Steingrímsson fæddur 1913

Sigurjón Benediktsson fæddur 1951

Sigurjón Jóhannesson fæddur 1926

Valgerður Jónsdóttir fædd 1928

Prentaðar heimildir

Adolf Friðriksson & Orri Vésteinsson, *Fornleifaskráning í Eyjafirði I-*,

Fornleifastofnun Íslands & Minjasafnið á Akureyri, Akureyri 1994-.

Fornleifaskráning vegna áætlaðs álvers á Tjörnesi

53

AÍ: *Alþingisbækur Íslands I-XVII*, Reykjavík. 1912-1990.

BBSÞ: Byggðir og bú Suður Þingeyinga 1985, Reykjavík 1986.

BBSÞ: Byggðir og bú Suður Þingeyinga 1963, Reykjavík 1963.

Bjarni Pálsson og Eggert Ólafsson : *Ferðabók*. Reykjavík, 1943.

Björn Lárusson: *The Old Icelandic land Registers*, Lund 1967.

DI: *Íslenskt fornbréfasafn*. II-V, Kaupmannahöfn/ Reykjavík, 18

Elín Ósk Hreiðarsdóttir. *Fornleifaskráning á Húsavík*. Fornleifastofnun Íslands.

Fjölrit, FS166-011702. Reykjavík, 2002.

FF: Frásögur um fornaldarleifar II, Reykjavík 1983

FÍ: Skýrsla um Forngripasafn Íslands í Reykjavík I, Kaupmannahöfn, 1968

Gríma hin nýja. Safn þjóðlegra fræða íslenzkra I-V, Þorsteinn M. Jónsson gaf út, Reykjavík 1979.

HH: Helgi Hallgrímsson ofl. Skýrsla um könnun á náttúrufari og minjum í nágrenni *Húsavíkur*. Unnið fyrir Staðarvalsnefnd um iðnrekstur. Náttúrugripasafnið á Akureyri, Akureyri.

IA: *Íslandske annaler indtil 1578*, Gustav Storm gaf út, Chria 1888.

ÍF: Íslensk fornrit (Landnámabók) I, Reykjavík, 1933.

Jarðabréf frá 16. og 17. öld, Gunnar Guðmundsson gaf út, Reykjavík 1993.

JÁM XI: Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín 1-11, Kh. 1913-43; 12-13 Rv. 1990.

JJ: J. Johnsen: *Jarðatal á Íslandi*, Kaupmannahöfn 1847.
Jóhann Hermannsson og Sigurjón Jóhannesson. *Kortabók – Húsavíkurland: Örnefni og söguminjar*. Safnahúsið á Húsavík, Húsavík, 1994.

KK: Kålund, Kristian. Íslenskir sögustaðir. Norðlendingafjórðungur III. Reykjavík, Örn og Örlygur 1986.

LP I: Jón Sigurðsson. Lýsing Þingeyjarsýslu I. Suður Þingeyjarsýsla. Helgafell, Reykjavík, 1954.
Oddgeir Hansson og Orri Vésteinsson. *Fornleifaskráning á Tjörnesi*. Fornleifastofnun Íslands. Fjölrit, FS117-99201. Reykjavík 2000.
Orri Vésteinsson. Fornleifakönnun: Jarðgöng milli Ólafsfjarðar og Siglufjarðar. Fornleifastofnun Íslands. FS141-01061. Reykjavík 2001.

SH I: Karl Kristjánsson. *Saga Húsavíkur*. I bindi. Húsavíkurkaupstaður, 1981.

SSP: Þingeyjarsýslur. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags
Fornleifaskráning vegna áætlaðs álvers á Tjörnesi 1839-1844, Rv. 1994.

Sturl: *Sturlunga saga*, Örnólfur Thorsson ritstj., Reykjavík 1988.
Þjóðtrú og þjóðsagnir. Oddur Björnsson safnaði. Bókaforlag Odds Björnssonar, Akureyri, 1977.

Staðsetningarhnit fornleifa í ISN93

SAMTALA	EASTINGS	NORTHINGS
311014	575740,2955	620815,5098
311019	575493,7515	621165,7995
312005	574852,3426	620327,3526
312006	574817,6292	620392,8347
312011	574792,9748	620414,1361
312020	574650,9654	620712,9475
312021	574896,326	620685,1373
312021	574936,663	620974,1144
312021	575014,6672	621082,9607
312021	574980,5455	620883,9504
312023	574865,7546	620358,1213
312025	574787,6494	620318,0826
312028	574866,7407	620128,934
312033	575267,3255	620842,7282
312033	574797,1167	620978,2288
312036	574748,2024	620663,047
312038	574713,8834	620666,5972
312040	575009,7363	620562,457
312047	574888,0421	620447,0744
312048	574850,5675	620323,6052
312050	574726,112	619914,9338
312064	574867,9242	620034,4583
312065	574858,2596	620019,074
312066	574907,174	620217,6898
312067	574928,6726	620205,264
312068	574787,0577	620116,3109
312069	574801,4559	620024,991
312070	574787,4522	620053,7874
312071	574773,054	620067,0021
312075	574925,5168	620128,7368
312076	574855,1039	620038,0086
312077	575126,6968	620625,5723
312077	574797,3139	620954,5606
312078	575027,6847	620719,0618
313178	574680,3535	619672,1372

